

מצפיקים ביגה

פנינים, האדות, ולקחי מוסר על פרשת השבוע

מאת בעמח"ס
"באר צבי"

ימים נוראים תשב"ה

"לבוהן לבבות ביום דין"

הנה בראש השנה אנו קוראים בתורה על ישמעאל שהיה בסכנת מות וניצל לחיים - "כִּי שָׁמַע אֱלֹקִים אֶל קוֹל הַנֶּעֱר בַּאֲשֶׁר הוּא שָׁם" (בראשית כא, יז).

רש"י על אתר הביא ממד"ר (ג, יד) שאמר הקב"ה למלאכים: עכשיו מהו צדיק או רשע, אמרו לו צדיק, אמר להם לפי מעשיו של עכשיו אני דנו. וכן דרשו חז"ל (ראש השנה טז): מפסוק זה ש'אין דנין את האדם אלא לפי מעשיו של אותה שעה'. ופירש רש"י שם: "ואפילו הוא עתיד להרשיע לאחר זמן".

והקשו המפרשים (המזרחי, והמהרש"א בר"ה שם) סתירה על כך מהמשנה בסנהדרין (א, כ): "בן סורר ומורה נידון על שם סופו, ימות זכאי ואל ימות חייב". ומדוע אין דנין אותו לפי מצבו כעת, "באשר הוא שם"? תירוצים שונים נאמרו בענין, אולם בספר 'פרשת דרכים' וכן בגור אריה' (בפ' כי תצא), וב'שפת אמת' (ר"ה שם) כתבו שיש לחלק בין דין הנעשה בבית דין של מעלה - שדנין באשר הוא שם, לבין דין הנעשה בבית דין של מטה - כמו בבן סורר ומורה - שזהו דין התורה שבית הדין מצווים להורגו.

מענה לפי זה - כתב בספר "קרבן ראשית" (לנכד בעל הלבוש'), לבאר את כוונת הפייטן בתפילת ימים נוראים "לק-ל עורך דין, לבוחן לבבות ביום דין". כלומר, שדוקא בית דין של מעלה - "לק-ל עורך דין", - ש'ק-ל' היא מידת הרחמים - אז "לבוחן לבבות ביום דין" - שידון אותו לפי הלב שלו באותו יום, היינו לפי מעשיו של אותה שעה!

"זעל המדינות בו יאמר"

בתפילת מוסף ראש השנה אנו אומרים: "זעל המדינות בו יאמר איזו לרעב ואיזו לשובע".

ויש לשאול, שבמשנה בראש השנה (טו) מבואר, שעל התבואה דנים בפסח, ולא בראש השנה, וכיצד אפוא תיקנו לומר ביום ראש השנה ש'בו יאמר איזו לרעב ואיזו לשובע'?

וכיוצא בזה יש להקשות על הגמרא הידועה במסכת ברכות (מ): המספרת על חסיד אחד שנתן דינר לעני בערב ראש השנה והקניטתו אשתו, והלך ללון בבית הקברות ושמע רוחות שמספרות זו עם זו - שכל הזורע ברביעה ראשונה - ברד מלקה אותו וכו'.

וגם כאן יש לשאול, הכיצד שמע החסיד בליל ראש השנה את מה שפסקו לגבי התבואה, והרי הדין על התבואה הוא בפסח ולא בראש השנה.

ג' ספרים נפתחים...

איתא בגמרא (ר"ה טז): אמר רבי כרוספדאי אמר רבי יוחנן, שלשה ספרים נפתחין בראש השנה, אחד של רשעים גמורין, ואחד של צדיקים גמורין, ואחד של בינוניים. צדיקים גמורין נכתבין ונחתמין לאלתר לחיים, רשעים גמורין נכתבין ונחתמין לאלתר למיתה וכו'.

ויש להתבונן בשינוי הסדר שבין הרישא לסיפא, שכן בפתחת הספרים הקדים את ספרן של רשעים גמורים, ואילו כאשר נחתמין לאלתר - הקדים את הצדיקים, והלא דבר הוא!

ומבאר רבינו הצ"ח זי"ע ביאור נשגב, כי אכן כך היא הנהגת השי"ת, אשר הוא רב חסד וחפץ להיטיב ולדון כל אחד באופן הנאות לו יותר להצדיקו, כי הנה הרשעים לרוב רשעם כבר הורגלו במעשי העבירות, ויש להניח שיחטאו עוד, לכן מקדים הקב"ה וכותב רק את חטאיהם שעשו עד לאותה שעה, כדי שהעבירות שיעשו בהמשך היום - כבר לא יהיו בחשבון עונותיהם.

לעומת זאת הצדיק שחזקה עליו שימשיך לעשות עוד מצוות, מאחר הקב"ה את כתיבת זכויותיו כדי שיהיו לו בחשבונו עוד מצוות נוספות.

אמנם כל זה שייך לגבי הכתיבה, אבל לענין חיתום הדין אפשר שפיר להקדים את הצדיקים.

ברכה 'לשנה טובה'

הרמ"א (סו"ס תקפ"ב) פוסק, שבלייל ר"ה יאמר כל אחד לחבירו "לשנה טובה תכתב ותחתם" וכו'. ולכאורה זו אינה אלא הנהגה ומידה טובה בעלמא.

אבל נתעורר חכ"א להעיר בזה הארה מופלאה, שהנה כבר הביא הטור (תקפ"ב) את מנהגו של המהר"ם מרוטנבורג לומר 'זכרנו לך חיים' בשוא תחת הל', ולא בפתח, כדי שלא ישתמע חלילה 'לא חיים' (כבנדרים א, א), עיי"ש. וכבר תמה הב"ח (שם) מדוע הקפיד על כך המהר"ם מרוטנבורג בימים הנוראים יותר מבשאר כל ימות השנה בעת שאומרים 'השכיבנו לחיים'? וביאר הב"ח, שמאחר וראש השנה ויום הכיפורים הם ימי דין, והשטן מקטר לומר פיו הכשילו לפסוק עליו הדין למוות ולא לחיים, והיות 'וברית כרותה לשפתיים' עלול הדבר לגרום שלא יכנסו עמו כלל לפני משורת הדין, יעויין בדבריו.

ומעתה שהראינו לדעת עד כמה גדולה המשמעות של כל דברי פיו של האדם בימים אלו, פשוט וברור הדבר שאף כאשר האחד יברך את חבירו בכל לב שיהא לו 'שנה טובה' - תהא לכך משמעות לפסיקת הדין לטובה אכ"ר.

הפטרת יום כיפור

הטלת יונה אל הים

וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם שְׂאוּנִי וְהִטְלֵנִי אֶל הַיָּם וַיִּשְׁתַּק הַיָּם מֵעַלְיָכֶם (יונה א, יב)

יש לעיין איך לא חשש יונה מאיסור של 'מאבד עצמו לדעת' בבקשתו להטילו אל הים.

עוד יש להתבונן בטעם שביקש יונה מאנשי הספינה "שְׂאוּנִי וְהִטְלֵנִי אֶל הַיָּם", ולא הפיל עצמו בידיים.

ומצאנו בזה כמה מהלכים:

א, 'ב'ספר חסידים' (אות תרע"ט) כתב שהוא משום שיונה לא רצה למסור נפשו עבור הצלת גוים, ולכן רק הורה להם שהם יטילוהו אל הים להציל את נפשם. [אמנם הלשון שכתב שיונה 'לא רצה' לכאורה משמע שאם היה רוצה היה מותר לו, וראה להלן].

ב, 'ידוע ביאור הגה"צ רבי יהודה לייב חסמן זצ"ל, (בהקדמת ספר "אור יהל"), כי חפץ היה להשתמש באותו רגע נוסף של חיים שיהיה בידו בשעה שיגביהו אותו.

ג, עוד יש לומר, כי אם היה נופל מעצמו למים - לא היה עושה במעשהו רושם והתעוררות מיוחדת בקרב יושבי הספינה, אבל כאשר ביקש שהם יטילוהו, ידע שבדאי ידונו עליו תחילה ביניהם האם הוא בן מות, וזה יגרום להם להתעוררות, וכמו שאכן היה שהתפללו "אֵל נָא נֹאכְדָה בְּנַפְשֵׁי הָאִישׁ הַזֶּה וְאַל תִּתֵּן עָלֵינוּ דָם נְקִיא כִּי אַתָּה הָהוּא כְּפֹאֶשֶׁר חִפְצָתָ עֲשִׂיתָ" (יונה א, יב). ואיתא במדרש שכולם נתגירו על ידי זה.

והנה ידוע מה ששאל מרן הגר"ש רוזובסקי זצ"ל את מרן האבי עזרי זצ"ל ביום כיפור לאחר הפטרת יונה, מאיזה דין היה מותר לאנשי הספינה להטיל את יונה לים, והרי אין דוחין אפילו נפש אחת מפני רבים כמבואר ברמב"ם (פ"ה מ"סוה"ת)?

והשיב לו מרן הרב שך זצ"ל, שליונה היה דין של 'רודף', כיון שבשלו כל הסער הזה, (וכמבואר ברמב"ם בסוף הלכות חובל ומזיק לגבי ספינה עם משאות), ועל כן מותר להצילו בנפשו. אולם מרן הגר"ש רוזובסקי זצ"ל אמר שזה עדיין לא מחשיב את יונה ל'רודף', מאחר ומשמיא קא רדפי להו'.

ולכאורה, אפילו אם נניח שבאופן כזה יש על יונה דין רודף, מכל מקום מאחר והוא ישראל שרודף אחר בני נח, שוב קשה היכן מצאנו שבאופן זה יהיה על הישראל דין 'רודף'?

ושמא דוקא ל'נרדף' יש היתר להרוג גם את ישראל הרודפו מדין "הבא להרג השכם להורגו". ולפי זה מובן שליונה עצמו היה אסור לאבד עצמו, ורק ליושבי הספינה.

ובביאור לשון ה'ספר חסידים' הנ"ל שהבאנו ששמע שהיה מותר גם ליונה להטיל עצמו לים אלא שלא היה רוצה, יש לומר שכונתו רק לומר שמאחר ויונה סירב להפיל עצמו לים לכן נאלצו הם לעשות זאת, אבל מה שלא רצה היה באמת מטעם זה גופא שאסור לו מצד עצמו לעשות כן. ויש לעיין.

ברם, גאון הדורות רבי יהונתן אייבשיץ זי"ע, ייסד לנו בספרו "תפארת יהונתן" (בפרשת אמור), כי מה ששינונו במשנה שבפסח העולם נידון על התבואה - זהו דוקא בארץ ישראל, אבל בחוץ לארץ גם הדין על התבואה הוא בראש השנה!

ולפי זה מובן היטב, שכאשר מזכירים בתפילה "איזו לרעב ואיזו לשובע" - מוסיפים ואומרים "ועל המדינות בו יאמר" - כלומר שהמדובר הוא על מדינות העולם מלבד ארץ ישראל.

ממשיך רבי יהונתן זי"ע וכותב, שזו היתה טעותם של חרטומי מצרים, שסיפר להם פרעה את חלומו ואין פותר אותם לפרעה (בראשית מא, ח), וכתב שם רש"י: "שהיו אומרים לו שבע בנות אתה מוליד שבע בנות אתה קובר. והוא פלא, איך נואלו חרטומי פרעה כל כך מבלי דעת ששבע פרות רועות ושבע שבלים - זהו דבר המורה על השובע ועל הרעב כפשטן של דברים?"

ולפי האמור נחא, שהרי חלומו של פרעה היה בראש השנה, כמבואר בגמרא (ר"ה י): שבראש השנה יצא יוסף מבית האסורין, ולכך החרטומים לא אבו לפרש על השובע ורעב, כי סברו שזה אינו זמנו, כי רק בפסח דנים על התבואה, אבל מה ששבע בנות יוליד וגו' וכיוצא, הוא דבר בעתו, שבראש השנה כל באי עולם עוברים לפניו כבני מרום.

אבל יוסף ידע את האמת, שמה שדנים את התבואה בפסח - זהו דוקא בארץ ישראל, אבל בחוץ לארץ דנים גם על התבואה בראש השנה, וכך פתר את החלום על מתכונתו.

הפטרת שובה

שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי כְשַׁלַּתְּ בַּעֲוֹנֶךָ (הושע יד, ב)

מפסוק זה דורשים חז"ל (יומא פו.): גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד, שזהו הלשון "עד ה' אלוֹקֶיךָ".

ויש להתבונן מה באו חז"ל לומר בזה, וכן מהי הכוונה שמגעת 'עד כסא הכבוד'.

הרגש עמוק אמר בזה מרן הגרא"מ שך זצוק"ל, שביאור הדרשה הוא מסיפא דקרא - "כִּי כְשַׁלַּתְּ בַּעֲוֹנֶךָ!" כלומר, מעצם העובדה שיש יכולת ביד האדם להתדרדר לשפלות גדולה כל כך - זה עצמו מכריח שניתן גם להתעלות ולהגיע מעלה מעלה לשמי רום עד לדרגה של כסא הכבוד! כי כך מכריח 'כח הבחירה'.

והביא את דברי "נפש החיים" (א' ג') שמבואר מהפסוק (ישעיה נא, טז) "ואשם דברי בפך וגו' לנטוע שמים וליסוד ארץ", שבכח האדם לבנות עולמות ולהחריבן. במעשיו בונה את העולמות העליונים, ולמרות שאיננו רואים את כל זאת, אבל הכל ניתן לבחירה של האדם, עיי"ש עוד.

לעילוי נשמת

האשה החשובה והצדקנית מרת חיה ב"ר יעקב דוד ע"ה
נלב"ע ו' תשרי תשפ"א תנצב"ה
הונצח ע"י בעלה שליט"א